

Rapport om kommersielt tilgjengelig litteratur for syns- og lesehemmede

Avgitt av prosjektgruppen 6. februar 2009

Innhold

Bakgrunn	3
Definisjoner:.....	4
Universell utforming	4
Universelt utformet, tilgjengelig og tilrettelagt faglitteratur	4
Syns- og lesehemmede	5
Gangen i prosjektet.....	5
Arbeidet i arbeidsgruppen som ”forstyrrende” element.....	6
Sammendrag av evalueringene.....	7
Universelt utformede / tilgjengelige fagbøker	7
Kravspesifikasjon	7
Tilrettelagte fagbøker	8
Kravspesifikasjon	8
Tekniske løsninger	8
Testfase 2.....	10
Fraværet av standardiserte, strukturerte grunnlagsfiler.....	10
Endringer i omgivelsene i løpet av prosjektperioden.....	10
Arbeidsgruppens rapport	10
Avtale om frivillig digital avlevering til Nasjonalbiblioteket	13
”Bokhylla.no” og den nye diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (DTL).....	13
Anbefalinger.....	14
Hva er ”godt nok”?.....	14
Standardiserte filer – digital depot	14
Hva er hensiktsmessig logistikk for å sikre målsetting?	14
Konklusjon	15
Vedlegg 1: Oversikt over deltakere og titler	16
Vedlegg 2:	18
Generelt	18
E-tekstboka.....	18
Hybridboka.....	19
Syntetisk lydbok	19
Sluttkommentarer	20
Vedlegg 3:	21
Evalueringsskjema for prosjektet: kommersiell produksjon av faglitteratur – 2. runde	21
Generelt	21
E-tekstboka – Filen: content.html	21
Hybridboka.....	24
Syntetisk lydbok	24
Sluttkommentarer	25
Vedlegg 4: Oppsummering av resultater fra evalueringene. Kravspesifikasjon for elektroniske fagbøker.....	27
Generelt	27
E-tekstbøker	27
Tekst/lydbok.....	28

Bakgrunn

Utdannings- og forskningsdepartementet (nå Kunnskapsdepartementet) ga sommeren 2005 støtte til et prosjekt i regi av Pensumtjeneste as om organisering og tilgjengeliggjøring av faglitteratur (jfr. brev fra Utdannings- og forskningsdepartementet datert 20.06.2005, deres ref.: 200501893-/ISS med tilsagn om kr. 418 000).

Støtten ble gitt etter søknad fra en prosjektgruppe bestående av:

- Den norske Forleggerforening
- Dysleksiforbundet i Norge
- LINO – Skribentenes klareringstjeneste
- Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening
- Norsk lyd- og blindeskriftsbibliotek
- Pensumtjeneste as
- Synshemmede Akademikeres Forening

Pensumtjeneste as påtok seg prosjektansvaret.

Siktemålet for prosjektet var følgende:

Å lage en skisse til hvordan man skal sikre at personer med ulike former for syns- og lesehemninger skal ha samme tilgang til litteratur – skjønnlitterært så vel som faglitterært – som den øvrige befolkningen.

Å vise en modell for hvordan man kan sikre at personer med ulike former for syns- og lesehemninger skal kunne gå inn i hvilken som helst bokhandel eller bibliotek i landet å bestille en hvilken som helst norsk utgivelse som enkelt lar seg lese. Det etterspurte verket skal kunne gjøres tilgjengelig for kjøperen innen en rimelig tidsperiode og til en pris tilnærmet lik det en trykt utgivelse koster.

En nærmere konkretisering av dette siktemålet kan summeres i to begreper:

1. Logistikk – Hvordan sikre tilgangen til litteratur?
2. Kvalitet – Hvor ligger nivået for tilstrekkelig brukskvalitet på litteraturen i forhold til kort leveringstid og til kostnader knyttet til frembringelsen av den?

Prosjektet skulle opprinnelig ha en løpetid på 18 måneder. Grunnet flere forhold, bl.a. at prosjektgruppens deltakere også inngikk i en arbeidsgruppe nedsatt av departementet og at arbeidet i denne arbeidsgruppen også medførte at prosjektets fokus ble noe utvidet, har prosjektet vist seg å ta lengre tid. Etter søknad fra prosjektgruppen, bevilget Kunnskapsdepartementet i desember 2006 ytterligere kr. 212.000.

Definisjoner:

Sentrale begreper i rapporten er ”universell utforming”, ”tilgjengelighet” og ”tilrettelegging”. Begrepene drøftes bl.a. i NOU 2001:22 Fra bruker til borger og NOU 2005:8 Likeverd og tilgjengelighet.

Universell utforming

I NOU 2001:22 er universell utforming sett i lys av likestilling og den fysiske utformingen av samfunnet. Begrepet kan ses i sammenheng med ”tilgjengelighet” og ”tilrettelegging”.

I NOU 2005:8 drøftes begrepene i sammenheng. Her heter det bl.a. (s. 40): *”Et samfunn er tilgjengelig når det fysiske miljøet er utformet slik at mennesker med nedsatt funksjonsevne kan delta på felles samfunnsarenaer. Tilgjengelighet er en forutsetning for samfunnsdeltakelse..”*.

Videre (s. 41): *”..Tilrettelegging er et virkemiddel for å oppnå økt tilgjengelighet. Tilrettelegging kan være generell eller individuell. Generell tilrettelegging tar sikte på å imøtekomme flere former for nedsatt funksjonsevne, og derved sikre tilgjengelighet for mange mennesker. Individuell tilrettelegging tar sikte på å imøtekomme de individuelle tilretteleggingsbehov som kan oppstå for en person med nedsatt funksjonsevne i møte med et utilgjengelig samfunn, og derved sikre tilgjengelighet for denne konkrete personen.”*

”Universell utforming” er (s. 41) definert som *”... en utforming av de fysiske forholdene som virker inkluderende ved å ta høyde for ulike brukerforutsetninger. En målsetting om universell utforming kan derfor ses som en presisering av tilgjengelighetsmålsettingen, og som er egnet til å fremme likeverdig deltagelse for mennesker med nedsatt funksjonsevne”*.

Universelt utformet, tilgjengelig og tilrettelagt faglitteratur

Universelt utformet faglitteratur vil si at fagstoffet allerede i utgangspunktet er tilgjengelig for flest mulig. Dette betyr at litteraturen må foreligge i ulike formater. Faglitteratur som utgis i trykte versjoner, må samtidig utgis i en elektronisk, tilgjengelig versjon, dvs at teksten kan leses med ulike hjelpemidler uten ytterligere tilrettelegging. Selv om fagstoff foreligger i et elektronisk format, er det ikke alt som kan leses med syntetisk tale, punktleselist og forstørning (for eksempel tekst i grafiske formater som innskannede sider i bildeforformat, PDF og PowerPoint). Det må derfor fastsettes standarder slik at elektronisk fagstoff kan leses direkte uten ytterligere bearbeidelse.

Universell utforming av litteratur kan sammenliknes med universell utforming av det fysiske miljøet. Et minimumskrav til et universelt utformet bygg, er at det både er utstyrt med trapp og rampe. På denne måten er bygget tilgjengelig for flest mulig. Når det gjelder faglitteratur, vil den trykte versjonen og den elektroniske versjon uten standardkrav representere trappa. Mens en tilgjengelig elektronisk versjon representerer rampen. Begge versjonene er en del av hovedløsningen, og må foreligge samtidig for å tilfredsstille kravet om universell utforming av litteraturen. Imidlertid kan man velge én av disse løsningene, nemlig rampen og den elektronisk tilgjengelige versjonen, da de kan benyttes av flest.

Mer konkret gjelder følgende definisjoner i denne rapporten:

1. Universelt utformet litteratur: Litteratur i ulike formater, for eksempel trykt tekst og elektronisk tekst, hvorav ett må være direkte lesbart med syntetisk tale, forstørrelse eller punktleselist. Et slikt format er:

Tilgjengelig litteratur; det vil si elektronisk tekst i et plattformuavhengig standardformat med en felles struktur.

2. Tilrettelagt litteratur: Tilgjengelig elektronisk tekst som er bearbeidet for å øke lesbarheten av fagstoff som ikke direkte kan leses via syntetisk tale, forstørrelse og punktleselist (for eksempel tabeller, illustrasjoner, figurer, matematiske formler, noter og lignende). Tilrettelagt faglitteratur kan foreligge i ulike formater:

- a) Elektronisk tilgjengelig tekst med illustrasjonsforklaringer
- b) Daisy-format med syntetisk tale
- c) Daisy-format med menneskelig tale.
- d) Fulltekst Daisy-format /hybrid (kombinert lyd- og elektronisk tekstbok)
- e) Papirversjon i punktskrift.

DAISY er en multimedia representasjon av en publikasjon i papirutgave. DAISY står for - Digitalt Audio-basert InformasjonsS Ystem - og er en internasjonal standard basert på åpen kildekode og benyttes i dag i nær 30 land.

Syns- og lesehemmede

I denne rapporten vil begrepet ”syns- og lesehemmede” bli brukt om personer som ikke kan nyttiggjøre seg trykt tekst eller av ulike årsaker ikke kan få optimalt utbytte av trykt tekst.

Kravet om universell utforming danner, i denne rapporten, rammeverket for utviklingen av en tilfredsstillende modell for oppnåelse av prosjektets målsetning. Vi har derfor primært hatt som siktemål å gjøre litteratur tilgjengelig, men ikke nødvendigvis tilrettelagt. Tilrettelegging av litteratur må skje av egnete spesialister (som Norsk Lyd- og Blindeskriftsbibliotek) og vil måtte skje i henhold til paragraf 17 i Åndsverksloven. Kostnadene og tidsbruken ved tilrettelegging medfører også at tilrettelagt litteratur i praksis ikke uten videre kan inngå som del av siktemålet om raskt og allment tilgjengelig litteratur (se mer om dette under punktet Konklusjoner).

Gangen i prosjektet

Prøveprosjektet var som kjent primært orientert mot de organisatoriske og logistiske utfordringene knyttet til å skaffe et stort nok tilfang av grunnlagsfiler, samt å finne egnete måter å gjøre den videre bearbeiding av filgrunnlaget på en mest kostnads- og tidseffektiv måte.

Prøveprosjektet benyttet seg av eksisterende teknologiske løsninger. Disse ble plassert inn i en organisatorisk og logistisk ramme bestående av samarbeidsrelasjoner mellom opphavsmenn (forlag/forfattere/illustratører m.m.) på den ene siden og spesialister på tilgjengeliggjøring og tilrettelegging på den annen side. En referansegruppe bestående av ti personer med ulike syns- og lesehemninger kom med innspill om hvordan faglitteraturen best burde gjøres tilgjengelig samt utøvde ”kritikk” av det testmaterialet som ble lagt fram for dem. Referansegruppen besto

av personer med variert erfaring i bruk av ulike verktøy (leselist, syntetisk tale programvare, Daisy-spillere o.l.), som tilgjengelig og tilrettelagt faglitteratur kan leses med.

Selv om prosjektets hovedsiktemål har vært å gi tilgang til universelt utformet (tilgjengelig) litteratur, har grensen mellom tilgjengeliggjøring og tilrettelegging blitt noe flytende. Grunnen til dette har blant annet vært at dagens situasjon når det gjelder tilgang til grunnlagsfiler og deres beskaffenhet, gjør det påkrevet at NLB også må gjøre en stor del av selve tilgjengeliggjøringen. I tillegg har prosjektet benyttet seg av NLBs løsning for produksjon av tilrettelagt litteratur, noe som medfører at grensen mellom tilgjengelig og tilrettelagt litteratur flyter noe sammen.

Prøveprosjektet hadde videre en arbeidsgruppe med representanter fra alle involverte parter.

Konkret ble prøveprosjektet utført på følgende måte:

- Referansegruppens ti medlemmer valgte, i prosjektets første fase, én tittel hver som de ønsket å lese. Verket skulle være en norsk utgivelse fra perioden 2001-d.d.. Titteloversikt finnes i vedlegg 1.
- Produksjonsfilene for disse ti titlene ble hentet inn fra forlagene og/eller de aktuelle forlagenes trykkeriforbindelser.
- Filene ble overført til Norsk Lyd- og Blindeskriftsbibliotek som gjorde en nødvendig konvertering av filene (se nærmere omtale under ”Tekniske løsninger, tilpasning av maler m.m.”)
- De bearbejdede filene ble overlevert referansegruppens medlemmer for evaluering og testing. Et utfylt evalueringsskjema pr. tittel ble sendt til prosjektgruppa med konkrete innspill om hva som var bra, hva som burde forbedres m.m. (se et eksempel på et slikt skjema i vedlegg 2).
- Prosjektgruppa gjennomgikk innspillene i samarbeid med opphavsmenn og NLB for å se på mulige løsningsalternativer for forbedring av struktur (ifht navigeringsmuligheter), produksjonsmaler m.m. Deretter ble ”forbedringene” utført på de samme filene og filene returnert referansegruppa for fornyet vurdering.
- I andre del av prosjektet valgte referansegruppas medlemmer inntil tre nye titler hver. Disse ble innhentet og bearbejdet etter de nye ”kravspesifikasjonene”. Målsettingen var nå å se hvordan større volumer kunne håndteres i henhold til de ulike ”kravspesifikasjonene” på tids- og kostnadseffektive måter. Sluttresultatene ble vurdert av referansegruppa, og nye skjemaer ble avlevert prosjektgruppa (se vedlegg 3 for et eksempel på et besvart evalueringsskjema for denne runden).
- Parallelt har Pensumtjeneste utredet administrative, organisasjonsmessige og logistiske utfordringer forbundet med et eventuelt fremtidig kommersielt tilbud av tilgjengelig faglitteratur for syns- og lesehemmede på lik linje med det foreliggende faglitteraturløsløst.

Arbeidet i arbeidsgruppen som ”forstyrrende” element

Prøveprosjektet ble iverksatt sommeren 2005. Samtidig oppnevnte Kunnskapsdepartementet en arbeidsgruppe for å utrede ”Tilgjengelig og tilrettelagt faglitteratur for studenter med syns- og lesehemninger”. Det ble relativt tidlig klart at prøveprosjektet måtte knyttes nært opp til utredningsarbeidet. Dette var stipulert til å vare i ca. 6 måneder, men ble først avsluttet ca. 18 måneder etter etableringen. Samtlige medlemmer i prosjektgruppa var også representert i arbeidsgruppen.

Erfaringene underveis i prøveprosjektet ble raskt innlemmet som et vesentlig grunnelement i arbeidsgruppen. Ettersom utredningsarbeidet skred fremover ble det også klart at prøveprosjektet ville bli mer komplisert og tidkrevende enn først antatt.

Departementets arbeidsgruppe ble et ”forstyrrende element” i forhold til prøveprosjektet, i den forstand at prøveprosjektet tok lenger tid enn først antatt. I perioder måtte arbeidet i arbeidsgruppen gå på bekostning av fremdrift i prøveprosjektet. Samtidig er det i ettertid helt klart at mange av de diskusjoner og erfaringer som kom frem i arbeidsgruppen hadde en positiv effekt på prøveprosjektet. Enhver som leser arbeidsgruppens rapport og denne sluttrapporten i sammenheng, vil se at mange av premissene, argumentene og til dels konklusjonene henger nært sammen.

Ytterligere et element som medførte at prøveprosjektet ble forsinket i sin fremdrift var at prosjektgruppen besluttet å iverksette en tredje evalueringsrunde. Det var nødvendig å innlemme dyslektikere i referansegruppen, for å få deres vurdering av tilgjengelig litteratur. (se Vedlegg 1 – Runde 3).

Sammendrag av evalueringene

I alt ble det sendt ut litteratur til referansegruppen i tre runder. Mellom hver runde ble det gjort tilpasninger av produksjonsmaler (mer om tilpasningene i neste punkt).

Et sammendrag av evalueringene finnes i vedlegg 4. Her oppsummeres evalueringene i forhold til universelt utformet / tilgjengelig faglitteratur og tilrettelagt faglitteratur. Deretter presenteres kravene som må innfris for at de nevnte kategoriene skal være funksjonelle.

Universelt utformede / tilgjengelige fagbøker

Bøkene er lest fra tekstfiler, som enten er innskanning av den trykte boka, eller en html-fil. Lesing foregikk via ulike skjermlesere for punktleselist, talesyntese og forstørring, eller kun Pc-skjerm. Enkelte fant det mest hensiktsmessig å kopiere teksten inn i Word.

Kravspesifikasjon

1. Filene må være strukturert slik at man effektivt kan navigere ved hjelp av hurtigtaster i programmene som filene leses i, samt hurtigtastene i ulike skjermlesere:
  - fra overskrifter i innholdsfortegnelsen og inn i selve teksten
  - mellom overskrifter
  - fra tekst til fotnoter/sluttnoter og tilbake til tekst
  - til bestemte sider
2. Sidetall og dets plassering på siden må fremkomme. Sidetall må være unikt angitt, slik at de er lett søkbare.
3. Den elektroniske boka må tilsvare den trykte versjonen, dvs. at tekst, tegnsetting, stiler og formateringer må være identisk. Bildetekster må tas med, og figurer så lenge disse inngår som del av fagstoffet.
4. I filnavn, evt. øverst i hver bok, må bibliografiske data om forfatter, tittel, utgivelsesår fremkomme.
5. Informasjon om strukturering/navigeringsmuligheter må fremkomme for hvert enkelt format.

6. Elektroniske filer, Cd-er eller andre lagringsmedier må være merket, slik at bøkene lett kan identifiseres.
7. Merking på fysiske lagringsmedier (cover, cd-plate, minnepinne og lignende) må kunne leses av synshemmede. Dvs. at merkingen må være i punktskrift og/eller stor skrift.

Tilrettelagte fagbøker

Dette er enten rene lydbøker (syntetisk tale – Daisy-format) eller kombinerte syntetiske lyd- og elektroniske tekst-bøker (såkalte ”hybrid” eller ”fulltekst”). Lesing foregikk enten ved å høre på boka via ulike lydavspillere eller ved å høre på lydboka samtidig som en fulgte med i teksten på en PC via Daisy-programvare.

Alle unntatt én av testpersonene var opptatt av at det kunne være en fordel å kunne lese fagstoff andre steder enn foran PC-en, men at dette kun var et supplement til den elektroniske tekstfila. Ingen ville ha den syntetiske lydbokversjonen alene.

Kravspesifikasjon

1. Det må kunne navigeres i små sprang. (Spesielt viktig dersom man bruker en mp3-spiller, discman og lignende, da disse ikke har de samme navigeringsmulighetene som finnes på en Daisy-avspiller.
2. Sidetall og dets plassering på siden må fremkomme. Sidetall må være unikt angitt.
3. Den syntetiske talen må forbedres, både med hensyn til tydelighet, opplesning av tegn, språkveksling, ubegrunnede pauser mv.
4. Opplesing av formatering bør skje enten ved endring i stemmeleie eller ved andre lydmessige markeringer, og man bør unngå beskrivelser som virker forstyrrende på leseren, og hindrer flyt i teksten.
5. I filnavn, evt. øverst i hver bok, må bibliografiske data om forfatter, tittel, utgivelsesår fremkomme.
6. Informasjon om strukturering/navigeringsmuligheter må fremkomme for hvert enkelt format.
7. Elektroniske filer, Cd-er eller andre lagringsmedier må være merket, slik at bøkene lett kan identifiseres.
8. Merking på fysiske lagringsmedier (cover, cd-plate, minnepinne og lignende) må kunne leses av synshemmede. Dvs. at merkingen må være i punktskrift og/eller stor skrift.

Tekniske løsninger

NLB har hatt ansvaret for teknisk gjennomføring av prosjektet.

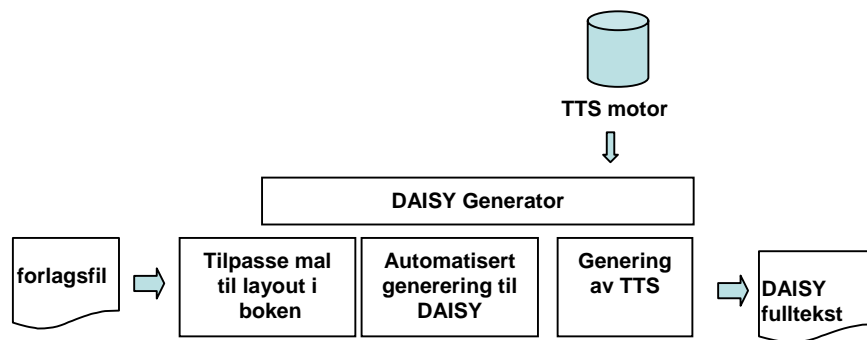
Målsettingen for det tekniske arbeidet var å se om det var mulig å automatisere tilretteleggingen av studielitteratur basert på 1) et elektronisk filformat forlagene var i stand til å levere 2) ut fra en kravliste til sluttprodukt 3) I ulike sluttformater.

Testfase 1

Prosjektgruppen utarbeidet sammen krav til sluttprodukt. Dette omfattet 1) De sluttprodukter som skulle være tilgjengelig. Det ble tilrettelagt DAISY fulltekstbøker som i praksis betyr at bruker kan bruke sluttprodukt kan benyttes både som en e-tekstbok, ren lydbok og som en fulltekstbok (dvs lyd og tekst synkronisert) og 2) Krav til funksjonalitet for det enkelte sluttprodukt.

I testfase 1 ble det utarbeidet 10 fagbøker.

Illustrasjon som viser tenkt produksjonslinje

NLB mottok elektroniske filer fra Pensumtjeneste, fortrinnsvis i MS Word/pdf-format.

NLB jobbet i første omgang med å utvikle maler som skulle sikre automatisert av tilrettelegging fra elektronisk fil til sluttprodukt. Målet var å ta tak i den layoutmessige formatering av bokens struktur (overskrifter, fotnoter, sidereferanser, hyperlinker etc) og via regelsett transformere den over til xml-baserte elementer. Dette ble utarbeidet i nært samarbeid med Phonicom som har utviklet og selger DAISY Generator.

Det viste seg imidlertid at fremgangsmåten ikke har hensiktsmessig. De viktigste årsakene til dette var 1) Det forelå ingen forlagsmessige standarder på layout. Hver bok hadde sin standard og 2) Flere av bøkene hadde ingen helhetlig layoutmessig struktur.

Det var dermed lettere å manuelt utføre manuell struktur av bøkene. Prosjektet endret dermed deler av prosjektets målsetting. Opprinnelig var målet å utarbeide et forslag til automatisert tilrettelegging basert på forlagsfiler. Basert på en erkjennelse at forlagene ennå ikke kan levere elektroniske filer i nødvendig format, fokuserte vi på definere krav til sluttprodukt og presentere dette for testgruppe. Kravene ble definert i samråd med prosjektgruppen etter prinsippet ”godt nok”.

Tilbakemeldinger fra testgruppe som omfattet støtteinformasjon, manglende funksjonalitet etc medførte at samtlige bøker ble tilrettelagt ytterligere en gang og sendt testpersoner. Se for øvrig evalueringer for ytterligere informasjon.

Testfase 2

Basert på evaluering av testfase 1 ble følgende krav satt til neste testfase:

- 1) Det skulle foreligge 3 alternative sluttprodukter:
  - a) En skannet tilnærmet utbehandlet versjon av boken
  - b) E-tekstbok i html-format og
  - c) DAISY fulltekst med syntetisk tale.

2) Forbedring av strukturell behandling samt støtteinformasjon som gav testpersonen nødvendig informasjon for bruk av tilrettelagt versjon.

I testfase 2 ble det også utarbeidet 10 testbøker.

Fraværet av standardiserte, strukturerte grunnlagsfiler

Arbeidet med tilgjengeliggjøring av filene som kom fra forlagene ble arbeidskrevende, først og fremst fordi forlagene opererte med ulike standarder og filtyper. Det var ikke mulig å utvikle automatiserte produksjonsmaler fordi filgrunnlaget var så forskjellig. Om filgrunnlaget hadde vært mer ensartet – som for eksempel en eller annen form for strukturert XML, ville produksjonen av tilgjengeliggjort litteratur automatiseres i større grad.

Endringer i omgivelsene i løpet av prosjektperioden

Arbeidsgruppens rapport

Som nevnt nedsatte Utdannings- og forskningsdepartementet (nå Kunnskapsdepartementet), en arbeidsgruppe, som skulle kartlegge og vurdere studielitteratursituasjonen for syns- og lesehemmede studenter, omtrent samtidig med prosjektgruppens oppstart. Arbeidsgruppen utførte et omfattende kartleggings- og vurderingsarbeid og avleverte i februar 2007 en rapport med tittelen *"Tilgjengelig og tilrettelagt faglitteratur for studenter med syns- og lesehemninger"*. I rapporten kommer arbeidsgruppen med 32 konkrete anbefalinger om hva de mener må gjøres av tiltak for å bedre studielitteratursituasjonen for syns- og lesehemmede studenter. Det er verdt å merke seg at brorparten av disse anbefalingene dreier seg om forslag til omorganiseringen av feltet uten nevneverdige økonomiske konsekvenser.

Arbeidsgruppens hovedgrep knyttet til omorganiseringen finnes i rapportens kapittel 3 – *Drøfting, tiltak og økonomiske konsekvenser*. I dette kapitlets underkapittel 3.0 – *Sammendrag* presenteres en modell som også prosjektgruppen støtter:

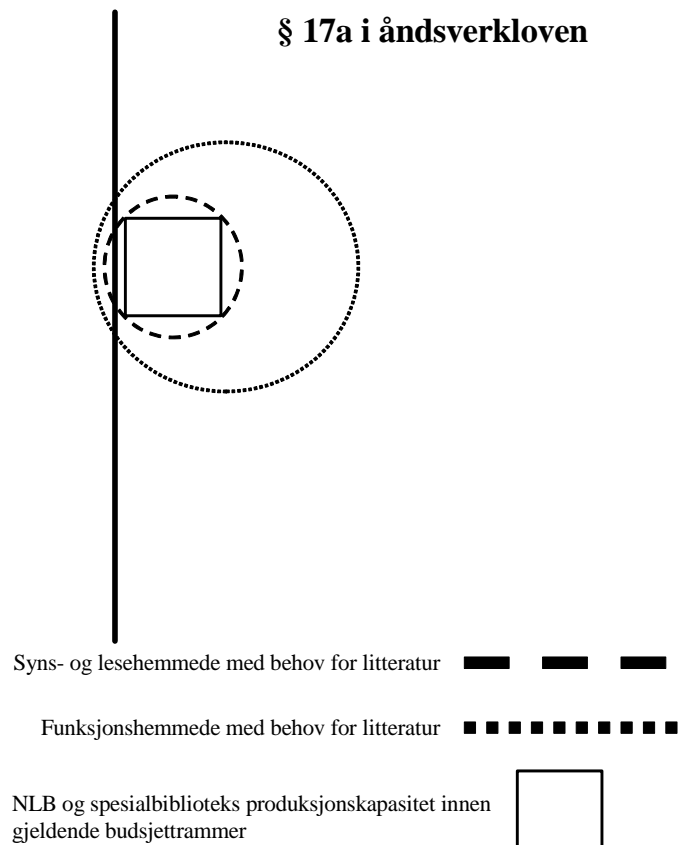
”Gjennom tilgang til universelt utformet faglitteratur (elektronisk tilgjengelige filformater), via offentlige og kommersielle elektroniske ressurser, lisensavtaler for databaser og nasjonalt digitalt depot (se nærmere omtale i underpunktet ”Avtale om frivillig digital avlevering til Nasjonalbiblioteket”), vil litteraturtilbudet til syns- og lesehemmede kunne økes radikalt med små økonomiske midler og omfanget av tilrettelagt litteratur økes betydelig innenfor eksisterende kostnadsramme.”

Figur 1: Nå-situasjonen uten kommersielt alternativ og uten tilgang til elektroniske filer.

Nå-situasjonen uten kommersielt alternativ og uten tilgang til elektroniske filer

§ 2 i åndsverkloven

§ 17a i åndsverkloven

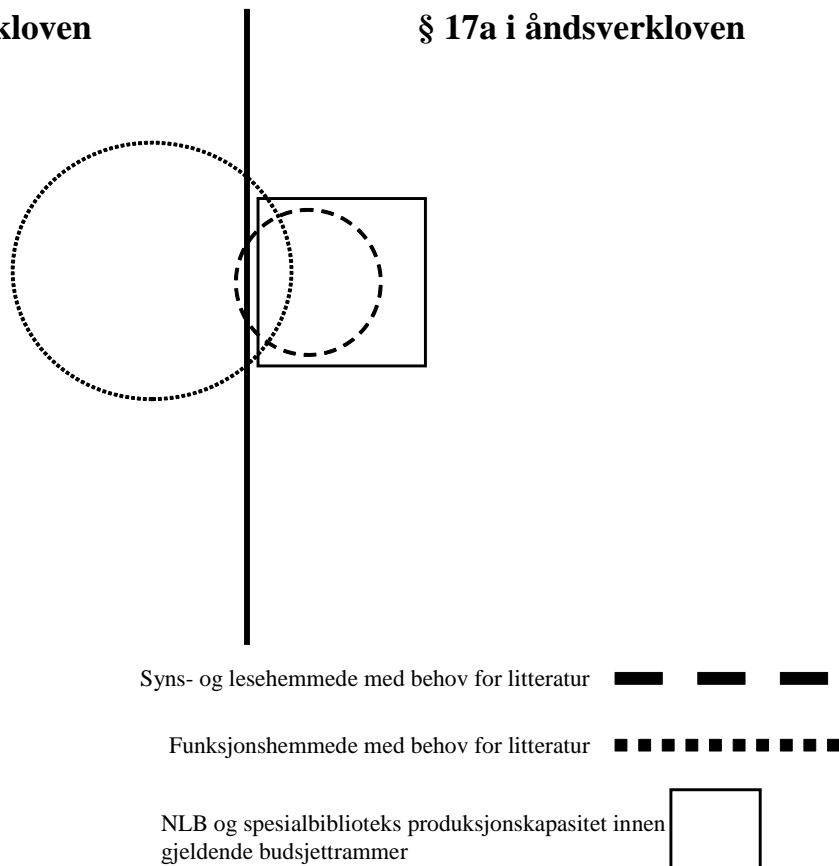

Figuren viser at nå-situasjonen er preget av at NLB og andre spesialbibliotek/tilretteleggere ikke har nok ressurser eller kapasitet (illustrert med firkanten) til å betjene den gruppen som etter den tidligere åndsverkloven hadde produksjonsrett etter § 17 (illustrert med stiplet sirkel). Når man med dagens voldsomme endringer i elektronisk tilgang på faglitteratur og ny ordlyd i § 17 har åpnet for at andre funksjonshemmede også skal ha rett til produksjon etter § 17 øker antallet personer dramatisk (illustrert med prikket sirkel), uten at grep tas for å øke tilgangen og tilretteleggingen tilsvarende.

Fremtidig situasjon med kommersielt alternativ og tilgang til elektroniske filer

§ 2 i åndsverkloven

§ 17a i åndsverkloven

Tiltakene som blir foreslått i rapporten vil kunne skape en endring fra den illustrerte nå-situasjonen over til den illustrerte fremtidige situasjon. Ved å sikre at NLB og tilsluttede produksjonsenheter får tilgang til elektroniske grunnlagsfiler for sin produksjon, kombinert med at det legges til rette for et kommersielt alternativ hvor universelt utformet litteratur gjøres tilgjengelig på lik linje med øvrig litteratur, vil både produksjonskapasiteten til NLB/spesialbibliotekene øke innenfor eksisterende budsjettammer, samtidig som syns- og lesehemmede kan gå til alternative kilder for kjøp/lån av litteratur. ”

Denne prosjektrapportens anbefalinger viser hvordan et kommersielt tilbud om tilgjengelig litteratur kan organiseres. Samlet sett utgjør derfor arbeidsgruppens rapport og denne prosjektrapporten tilstrekkelig dokumentasjon for å iverksette de tiltak som trengs for å oppnå den ønskete fremtidige situasjonen.

Avtale om frivillig digital avlevering til Nasjonalbiblioteket

Parallelt med arbeidet i så vel arbeidsgruppen som i prosjektgruppen har Den Norske Forleggerforening og Nasjonalbiblioteket forhandlet om en avtale om frivillig digital avlevering av materiale til Nasjonalbiblioteket. Denne avtalen er nå ferdigforhandlet og signert.

Avtalen har som siktemål å danne grunnlag for at alle norske forlag på frivillig grunnlag avleverer digitale versjoner av sine utgivelser til Nasjonalbiblioteket. Nasjonalbiblioteket vil fungere som en slags form for deponi for all norsk litteratur. Et vesentlig aspekt ved avtalen er at den inneholder en passus om forlagenes disposisjonsrett over filene som legges til Nasjonalbiblioteket. Denne disposisjonsretten er også tenkt å omfatte verk som har vært publisert av de enkelte forlagene og skannet av Nasjonalbiblioteket, altså verk som har blitt avlevert iht. den eksisterende pliktavleveringsloven, og som Nasjonalbiblioteket i egen regi har digitalisert som del av sitt digitaliseringsprogram. Dette aspektet ved "deponiet" gjenstår det dog å forhandle konkret om.

Den foreliggende avtalen mellom Forleggerforeningen og Nasjonalbiblioteket vil kunne ha store positive konsekvenser i forhold til de problemstillinger som prosjektgruppen har arbeidet med. I praksis vil det bli etablert et digitalt depot over all norsk litteratur, et depot som vil bestå av flerfoldig hundre tusen filer på et standardisert format. Disse filene vil kunne danne basis for on-demand produksjon av verk tilgjengeliggjort for syns- og lesehemmede. Se mer under punktet "Anbefalinger".

"Bokhylla.no" og den nye diskriminerings- og tilgjengelighetsloven (DTL)

Nasjonalbiblioteket annonserte i November 2008 planer om å tilgjengeliggjøre drøyt 50 000 bøker på nettet i løpet av en femårs periode f.o.m. 2009. Samtlige norske bokutgivelser i tiårene 1790-, 1890- og 1990-tallet skal gjøres tilgjengelige under navnet "Bokhylla.no". Innholdet i nettstedet vil hentes fra Nasjonalbibliotekets digitale deponi.

Samtidig trer den nye diskriminerings- og tilgjengelighetsloven i kraft 1. januar 2009. Denne lovens paragrafer 9 og 11 inneholder bestemmelser knyttet til universell utforming generelt og spesielt i forhold til IKT. Hva begrepet "universell utforming" skal innebære i praksis vil bli definert i de nye forskriftene til loven som vil bli utarbeidet i løpet av 2009. I forhold til IKT vil forskriftene basere seg på en standard som er under utforming i disse dager. Arbeidet med standarden er satt til Direktoratet for forvaltning og IKT (DIFI).

Nasjonalbiblioteket og prosjektet "Bokhylla.no" vil bli nødt til å forholde seg til den nye loven og dens forskrifter. Rent teknisk vil det innebære at det filgrunnlaget som gjøres tilgjengelig på det nye nettstedet må være universelt utformet. Dette betyr i praksis at filene må gjøres tilgjengelig i et strukturert format egnet for syns- og lesehemmede. Om Nasjonalbiblioteket skal påse at 50 000 titler er tilgjengeliggjort på denne måten, vil det være naturlig at den nødvendige bearbeidelsen av filene i deponiet gjøres til en naturlig del av produksjonsløpet for deponiet og således kan tilføres all den digitaliserte litteraturen som Nasjonalbiblioteket besitter.

Anbefalinger

Hva er ”godt nok”?

Det er vesentlig for prosjektgruppen å skille mellom tilgjengelig og tilrettelagt litteratur. Mens begrepet tilrettelagt litteratur henspeiler på den tilpasning som Norsk lyd- og blindeskriftsbibliotek og andre liknende biblioteker gjør for den enkelte syns- og lesehemmede, henspeiler tilgjengelig litteratur på hva som må anses som et minste felles multiplum for at litteraturen kan tilbys et større publikum uten ”skreddersøm”. Det er da naturlig å spørre: ”Hva er godt nok?” Hvor bør listen ligge i forhold til det nevnte minste felles multiplum? Svaret på dette er gitt i avsnittet ”Sammendrag av evalueringene”.

Standardiserte filer – digital depot

Fra redegjørelsen om arbeidet med tilgjengeliggjøring av filene og utviklingen av hensiktsmessige produksjonsmaler for tilrettelegging av faglitteratur ved Norsk lyd- og blindeskriftsbibliotek blir det pekt på et stort problem: Filgrunnlaget for det arbeidet som ble gjort var meget varierende. Det var en nærmest umulig oppgave å finne frem til egnede produksjonsmaler som kunne ta inn over seg de ulike formatene som filgrunnlaget befant seg på. Om filgrunnlaget derimot hadde foreligget i henhold til en enkelt, omforent standard, ville arbeidet med utviklingen av produksjonsmaler blitt vesentlig forenklet. NLB ville heller ikke måtte gjøre litteraturen tilgjengelig, men kun konsentrere seg om sin tilretteleggingsoppgave.

Det er i denne sammenhengen relevant å peke på det arbeidet som gjøres i Nasjonalbiblioteket i forbindelse med deres digitaliseringsprosjekt og det pågående prosjektet ”Bokhylla.no”. Her konverteres de digitale filene til et sett med ulike standardiserte formater og det vil presse seg frem et behov for at de digitaliserte filene fremstår på et strukturert, plattformuavhengig format (xml). Om fremtidens produksjonsorganisasjoner for tilgjengelig og tilrettelagt litteratur kunne få tilgang til disse strukturerte filene for sine formål, vil det lette deres arbeide i vesentlig grad og de vil således kunne ha en merkbart høyere produksjonstakt uten nevneverdige merkostnader.

Hva er hensiktsmessig logistikk for å sikre målsetting?

Gitt prosjektets erfaringer, vil en hensiktsmessig logistikk for kommersiell utnyttelse av tilgjengelig litteratur være som følger:

1. Nasjonalbiblioteket har i sitt deponi strukturerte XML filer.
2. Forlagene gis en rett til å hente ut de strukturerte XML-filene for egne kommersielle formål. Dette gjelder så vel filer som de selv har avlevert i forhold til avtalen om digital levering som de filer som Nasjonalbiblioteket har digitalisert på eget initiativ.
3. Det aktuelle forlaget og/eller deres produksjonsbedrift gjør det digitale eksemplaret tilgjengelig for mangfoldiggjøring og kommersielt salg gjennom eksisterende kanaler (nettbokhandlere/bokhandlere/bibliotek m.m.)
4. Som gjenytelse for forlagenes rett til uthenting av strukturerte XML-filer (i pkt. 2), bemyndiger forlagene NLB å hente ferdig konverterte og standardiserte filer hos Nasjonalbiblioteket for sine tilretteleggingsformål.

Denne logistikk forutsetter at det

1. oppnås enighet med Nasjonalbiblioteket om at slik avhending av deres standardiserte, digitale filer til forlagene kan skje under nærmere angitte betingelser.
2. inngås tilsvarende avtaler med øvrige rettighetshaverorganisasjoner eller representant for disse.
3. inngås avtale mellom Nasjonalbiblioteket og forlagene (via Den norske Forleggerforening) om at avhending av deres rettighetsbelagte verk kan skje til NLB under nærmere angitte betingelser.

Konklusjon

Prosjektgruppen anbefaler på dette grunnlag at:

- Kunnskapsdepartementet tar et initiativ overfor Kulturdepartementet angående anvendelse av Nasjonalbibliotekets digitaliserte samling for formålet angitt i denne rapporten og i samsvar med denne rapportens anbefalinger.
- De to departementene i fellesskap tar et initiativ overfor Den norske Forleggerforening, Norsk Faglitterær Forfatter- og Oversetterforening, Den norske Forfatterforening og Kopinor for å få nedsatt en arbeidsgruppe som har som oppgave å utrede, skrive og inngå de nødvendige avtaler for at denne logistikk kan iverksettes.
- Denne rapporten oversendes Barne- og likestillingsdepartementet, Fornyings- og Administrasjonsdepartementet og DIFI med anmodning om at de kriterier som rapporten angir for universelt utformet litteratur legges til grunn i det pågående arbeidet med standarder og forskrifter knyttet til diskriminerings- og tilgjengelighetsloven.

Vedlegg 1: Oversikt over deltakere og titler

Runde 1

Navn	Tittel
Bård Anton Lindgaard	Regjering i Norge
Morten Tollefsen	Dynamiske web-sider
Ranveig Bredeesen	Verdensreligioner i Norge
Karin Brøske	Funksjonshemning, politikk og samfunn
Magne Bjørndal	Seierens melankoli
Christine Aasgaard	Historien om et kvalitativt forskningsprosjekt
Stine Elde	Kobbes kommentarer til husleieloven
Siri Kessel	Introduksjon til SPSS
Martin Hager-Saltnes	Norrøn religion
Magne Bolme	Fotball! Norges fotballforbund

Runde 2

Navn	Tittel
Bård Anton Lindgaard	Dekonstruksjon : klassiske tekster i utvalg Moralsosiologi : en introduksjon til Zygmunt Bauman De nasjonale strateger
Morten Tollefsen	Forstå Flash fra topp til bunn Webprogrammering i PHP Utvikling av multimedier
Ranveig Bredeesen	Muslim i Norge: Religion og hverdagsliv Kommunikasjonslogikk Islam: lydighetens vei
Karin Brøske	(Deltok ikke) (Deltok ikke) (Deltok ikke)
Magne Bjørndal	Kirke, fellesskap, omsorg: diakoniens historie Den ukjente Jesus : nye kilder til hvem Jesus virkelig var? (Ingen tredje tittel valgt)
Christine Aasgaard	Den samfunnskapte virkelighet Handling, kultur og mening Funksjonshemning, politikk og samfunn
Stine Elde	Boligrett Kontroverser i norsk sosiologi Det vanskelige oppgjøret : rettsoppgjøret etter okkupasjonen
Siri Kessel	Moderne barndom De utrolige årene : en veiledning i problemløsning for foreldre med barn i alderen 3-8 år Biografi, normalitet og samfunn : en skandinavisk sammenlignende livsløpsstudie av ...
Martin Hager-Saltnes	Tusen års europahistorie : romere, germanere og nordboere Jorden - vår mor : indianske myter og legender fra Nord-Amerika Antikkens historie : høvdingdømme, bystat, imperium
Magne Bolme	Atlas historie, bind 3 Atlas historie, bind 4 Historisk forskning, forståing og forteljing

Runde 3

Person	Tittel
Anne Danielsen (dys)	Kulturelle perspektiver på helse og sykdom
Bård Anton Lindgaard	Den samfunnskapte virkelighet
Christine Aasgaard	Med viten og vilje - Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse
Elenor Holter (dys)	Funksjonshemming, politikk og samfunn Med viten og vilje - Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse
Finn Dybvik (dys)	Det vanskelige oppgjøret : rettsoppgjøret etter okkupasjonen
Ingeborg Grøm (dys)	De utrolige årene : en veiledning i problemløsning for foreldre med barn i alderen 3-8 år
Laila Johnsen (dys)	Med viten og vilje - Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse
Laila Johnsen (dys)	Funksjonshemming, politikk og samfunn
Laila Johnsen (dys)	Tusen års europahistorie : romere, germanere og nordboere
Magne Bjørndal	Biografi, normalitet og samfunn : en skandinavisk sammenlignende livsløpsstudie av ...
Martin Hager-Saltnes	Historisk forskning, forståing og forteljing
Morten Tollefsen	Forstå Flash fra Topp til Bunn
Ola Sandbakken (dys)	Antikkens historie : høvdingdømme, bystat, imperium
Siri Kessel	Med viten og vilje - Om funksjonshemming, diskriminering og krenkelse
Stine Elde	Den samfunnskapte virkelighet
Thor Næss (dys)	Funksjonshemming, politikk og samfunn
Torunn Trollebø (dys)	De utrolige årene : en veiledning i problemløsning for foreldre med barn i alderen 3-8 år Moderne barndom

(dys) = dyskektiker

Vedlegg 2:

Evalueringsskjema for prosjektet: kommersiell produKSJon av faglitteratur – 1. runde

Du kan skrive svarene dine under hvert spørsmål, og returnere skjemaet på epost til thomas.nygaard@pensum.no

Generelt

Først ber vi deg svare på noen generelle spørsmål om tilgang til boka, og hvilket utstyr du har benyttet for å lese den.

- 1 Hvilket utstyr har du brukt for å lese boka?
- 2 Fikk du lett tilgang til boka?
- 3 Fikk du nok informasjon for raskt å skjønne hvordan boka fungerte? Hvis ikke, hvilken informasjon manglet?

E-tekstboka

Vi er i dette avsnittet interessert i å få tilbakemeldinger på hvordan tekstboka fungerte separat. Vi tenker da på content.html-fila lest ved bruk av din egen syntetiske tale, forståelse eller ved leselist/utprinta punktskriftversjon. Vi ønsker å vite om tilgang til denne tekstfila er tilstrekkelig som fagbok. Vi er også interessert i å få vite hvilken kvalitet/forandring som er nødvendig, tatt i betraktning rask produksjon.

- 1 Var det mulig å orientere seg effektivt på overskriftsnivå?
- 2 Hvordan fungerte søking i teksten?
- 3 Er det greitt at sidetall ikke framkommer?
- 4 Hvordan fungerer hyperlinkene som er lagt inn i teksten? Er dette tilfredsstillende?
- 5 Hvordan syns du det fungerte med hensyn til fotnoter?
- 6 Hva, om noe, må til for at boka skal kunne brukes effektivt?
- 7 Gi generelle kommentarer på hva som var bra og hva som manglet for lesing av boka, og om du syns noen av kvalitetsdetaljene er unødvendig å bruke produksjonstid på.

Hybridboka

I denne delen av evalueringsskjemaet vil vi at du skal si noe om funksjonaliteten av fulltekstversjonen av boka, dvs. lyd i kombinasjon med tekst.

- 1 Hvilken programvare har du benyttet for lesing av DAISY-format på PC?
- 2 Hvordan syns du det var å navigere i boka? Vil du ha større eller mindre navigeringsmuligheter?
- 3 Hvor viktig er det å navigere på sidenivå? Er angivelse av sidenummer i tekst som er søkbar tilstrekkelig?
- 4 Hvordan bør fotnotene komme fram? Er du fornøyd med måten dette er blitt gjort på i din bok?
- 5 Hvordan fungerte koordinasjonen mellom tekst og tale?
- 6 I hvilken grad gjør feiluttale av ord at du mister sammenheng?
- 7 I hvilken grad skaper feiluttalelser problemer?
- 8 Er det andre ting ved talesyntesen som forstyrrer/ødelegger din lesing; pauser, lesing av tall, bytte av språk midt inni teksten, uttale av fremmedord etc.? I hvilken grad bidrar dette til redusert nytte av boken?

Syntetisk lydbok

Her vil vi gjerne vite hvordan du syns boka fungerer som en ren lydbok, avspilt på andre medier enn din PC.

- 1 Hvilke avspillingsverktøy har du brukt? Discman, Ipod, MP4-spilller, DAISY-spiller etc.
- 2 Hvordan fungerte navigering i boka?
- 3 Hvordan var kvaliteten på den syntetiske opplesingen?
- 4 Hvor viktig er muligheten for å lese fagbøker som rene lydbøker for deg?
- 5 Hvilke avspillingsverktøy ville du brukt mest om du alltid hadde tilgang til fagbøker både som html-fil, hybrid-bok og syntetisk lydbok?

Sluttkommentarer

Målet for dette prosjektet er å kartlegge hvilke kvalitetskrav som MÅ være på plass for å få en tilfredsstillende bok, og hvor raskt en slik kan produseres. Vi vil derfor gjerne høre .....

1. dine meninger om hva som bør være minimumskrav til kvaliteten på en fagbok
2. dine kommentarer, råd og tips til produksjonen

Takk for at du tok deg tid til å svare!

Det er fint om du melder inn dine neste tre bokønsker til Stine Elde, på e-post: stinelde@online.no, så fort som mulig, slik at vi får satt i gang produksjonen.

Ha en riktig god jul, og godt og leserikt nytt år!

Vedlegg 3:

Evalueringskjema for prosjektet: kommersiell produksjon av faglitteratur – 2. runde

Returneres innen 15. februar 2007 til prosjektgruppa v/ thomas.nygaard@pensum.no

Før du begynner vil vi gjøre deg oppmerksom på viktigheten av at du, med unntak av Generelt-avsnittet, leser de tre versjonene av hver bok, som separate versjoner. Dersom du leser den elektroniske filen, må du forholde deg som om de andre versjonene ikke eksisterer etc. Dette for at vi skal kunne vurdere versjonene, å kunne avveie fordeler og ulemper ved de ulike versjonene. Det er selvfølgelig også viktig at du setter deg inn i hurtigtastene i ditt skjermleserprogram og din nettleser, samt funksjonene på det avspillingsverktøy du bruker for hybrid-bøkene og de syntetiske lydbøkene.

Generelt

- Var det enkelt å finne ut hvordan boka skulle brukes?
- Hvor lang tid brukte du for å få oversikt over boka?
- Var det nok informasjon for rask å skjønne hvordan boka fungerte?
Nei, det var ikke nok informasjon for html-bøkene.
- Hvis ikke, hvilken informasjon manglet og hvordan bør den framkomme?
På begynnelsen av html-bøkene burde det stått informasjon om bl.a. hvordan notene og sidetallene er merket (jf. nedenfor).
- Hvilket utstyr har du brukt for å lese boka?
*PC med JAWS skjermleser og Infovox syntetisk tale for html-bøkene
Daisy-spiller*

E-tekstboka – Filen: content.html

lest ved bruk av PC med syntetisk tale, forstørrelse eller leseliste, eller som utskrevet punktskriftsversjon.

- Er denne tekstfila tilstrekkelig som fagbok? Hvis ikke, hvilken kvalitet/forandring er nødvendig, tatt i betraktning rask produksjon?

*

Jeg synes ikke html-bøkene jeg har fått er tilstrekkelig som fullverdige bøker.

Bøkene inneholder ikke hyperlinker fra innholdsfortegnelsen til kapitteloverskriftene, noe som ville bedret tilgjengeligheten til boka betydelig.

Sidetallene må tas med i alle bøker, og merkes på en måte som ikke levner tvil om at det er et sidetall (f.eks. på en av følgende måter: ((18)) eller -18-. Sidetallene bør stå på egen linje. Noter må være med. På begynnelsen av boken må det gis informasjon om hvor sidetallene står plassert (øverst eller nederst på sidene), hvor notene står plassert (nederst på siden, bak hvert kapittel eller bakerst i boka). Hvis noteteksten kommer nederst på sidene bør det merkes hvor noten begynner og slutter, slik at man som leser slipper å være i tvil om hva som er primærtekst og hva som er notetekst - f.eks. gjennom å benytte formuleringer som "noter begynner" og "noter slutt".

I Derrida kommer for eksempel sidetallene midt inne i teksten; burde stått på egen linje og vært tydelig merket. Når sidetallet står på denne måten kan man bli usikker på om man har med et notetall eller et sidetall å gjøre. I Daisy-bøkene derimot er dette lagt til rette ved at talen sier for eksempel "side 31", "side 32" osv. når man kommer til ny side.

Titlene på kapitlene (inkludert sidetallene) i innholdsfortegnelsen bør stå på hver sin linje, for eksempel som følger:

<i>Moderniteten og postmoderniteten som sosiale strukturer.....</i>	<i>19</i>
<i>Ordensprosjektet.....</i>	<i>19</i>
<i>Bauman og Foucault.....</i>	<i>24</i>

Det er viktig å kunne pile seg nedover i innholdsfortegnelsen for eventuelt å kunne finne et kapittel man skal lese. Det er slitsomt og tidkrevende å forholde seg til en innholdsfortegnelse ved hjelp av syntetisk tale hvis ikke hver overskrift begynner på begynnelsen av en ny linje. Dette er kanskje enda viktigere for synshemmede enn for seende, og i papirutgaven er dette jo vanligvis standard.

I begynnelsen av e-bøkene står det en informasjonstekst rettet mot daisy-utgaven, som egentlig ikke hører hjemme i e-boken. Dette gir inntrykk av at daisy er det primære formatet, og at e-boken er kun en utgave av dennes html-fil. Jeg trodde de ulike formatene i dette prosjektet skulle være likestilte.

Hybridboka *

Jeg har ikke testet hybridboka, da det er et format som ikke er hensiktsmessig for meg, men også fordi det er en svært arbeidskrevende jobb å evaluere fire bøker i tre formater. Siden jeg benytter syntetisk tale på PC til vanlig, synes jeg det er mer praktisk å benytte denne enn en forhåndsinnspilt stemme - det gir mye større fleksibilitet i bruken av boken.

- Var det mulig å orientere seg effektivt på overskriftsnivå? Bør det settes inn egen nivånummerering i e-tekstboken selv om originalteksten ikke har dette? Har du forslag til andre løsninger?

Jeg synes ikke det er nødvendig å sette inn egen nivåinndeling som ikke finnes i originalboken. Det er lettest å holde overskrifter fra brødtekst når overskriften står på egen linje og det er en blank linje mellom overskrift og tekst.

- Hvordan fungerte søking i teksten?

Søking på ord i teksten fungerte godt.

- Hvordan fungerte sideangivelsen?

- Var det hyperlinker i teksten? Ble disse lest opp av talesyntesen? Fungerte hyperlinkene tilfredsstillende?

Det er ingen hyperlinker i teksten.

- Hvordan fungerte fotnoter / sluttnoter?

- Er det viktig for deg å få opplysninger om tekstformateringer som kursiv, understrekning, fet skrift etc. Fikk du tilfredsstillende kunnskap om dette? Har du forslag til hvordan dette effektivt og automatisert kan løses?

- Hvordan framkom spesialtegn? Var dette tilfredsstillende?

• Hva gjorde at boka kunne brukes effektivt, og hva kan eventuelt øke effektiviteten? *den må utstyres med hyperlinker fra innholdsfortegnelsen til kapitteloverskriftene i teksten. sidetall må tas med, og merkes på en måte som ikke levner tvil om at det er et sidetall (f.eks. på en av følgende måter: ((18)) eller -18-. Sidetallene bør stå på egen linje. Noter må være med. På begynnelsen av boka må det gis informasjon om hvor sidetallene står plassert (øverst eller nederst på sidene), hvor notene står plassert (nederst på siden, bak hvert kapittel eller bakerst i boka). Hvis noteteksten kommer nederst på sidene bør det merkes hvor noten begynner og slutter, slik at man som leser slipper å være i tvil om hva som er primært tekst og hva som er notetekst - f.eks. gjennom å benytte formuleringer som ”noter begynner” og ”noter slutt”.*

- Gi generelle kommentarer på mangler eller overflødigheter ved boka, i forhold til at den skal kunne være en ”god nok” fagbok og ha kort leveringstid.

Hybridboka *

Jeg har ikke testet hybridboka, da det er et format som ikke er hensiktsmessig for meg. Siden jeg benytter syntetisk tale på PC til vanlig, synes jeg det er mer praktisk å benytte denne enn en forhåndsinnspilt stemme - det gir mye større fleksibilitet i bruken av boken.

- Ville du betalt for e-tekst-boka hvis du kunne kjøpe den på lik linje med papir-bøker og til samme pris som en papir-bok?

Jeg ville det hvis alle kommentarene jeg har kommet med lå til grunn ved produksjonen av boken. For at jeg skal kunne betale det samme som for papirboken, måtte filen gi meg lett tilgang til alt innholdet i papirboken. Da måtte også eventuelle tabeller ha god tilgjengelighet.

Hybridboka

fulltekstversjonen av boka, dvs. lyd i kombinasjon med tekst.

- Hvilken pc-styrt DAISY-spiller har du benyttet?
- Hvordan syns du det var å navigere i boka? Vil du ha flere eller færre navigeringsmuligheter?
- Hvor viktig er det å navigere på sidenivå? Hvordan fungerte sideangivelsene?
- Hvordan fungerte lesing av fotnoter?
- Hvor stort behov har du for å få opplest spesialtegn? Er disse uttalt korrekt? Lar det seg effektivt korrigere med samtidig lesing av e-teksten?
- Hvor viktig er det med gjengivelse av formateringer som kursiv, understreking og fet skrift i teksten? Hvordan syns du dette er ivaretatt i din bok?
- I hvilken grad gjør feiluttale av ord at du mister sammenheng? Har uttalen endret kvalitet siden bok nr 1?
- Hvordan fungerte vekslingen mellom norsk og andre språk?
- Er det fortsatt ting ved talesyntesen som forstyrrer/ødelegger din lesing; pauser, lesing av tall, bytte av språk midt inni teksten, uttale av fremmedord etc.? I hvilken grad bidrar dette til redusert nytte av boken?
- Ville du betalt for hybrid-boka hvis du kunne kjøpe den på lik linje med papir-bøker og til samme pris som en papir-bok?

Syntetisk lydbok

ren lydbok, avspilt på andre medier enn PC.

- Hvilke avspillingsverktøy har du brukt? Discman, Ipod, MP3-spilller, DAISY-spiller etc.

Jeg har brukt daisy-spiller.

- Hvor mye brukte du andre avspillingsverktøy; hvor viktig er denne muligheten for deg? Varierer dette alt etter hvilket fag du leser, og for hvilke fag er det mest relevant?

Jeg brukte ikke andre avspillingsverktøy enn Daisy-spiller.

- Hvordan fungerte navigering i boka? Dersom du ikke brukte en DAISY-spiller: Fikk du tilstrekkelig nytte av boka?

Det er en stor jobb å skulle gjennomføre en detaljert evaluering av fire bøker i flere formater. Derfor hadde det vært fint om funksjoner som er viktige for at vi effektivt skal kunne evaluere bøkene er kvalitetssikret på forhånd. Dette gjelder spesielt nivå- / navigasjonssystemet i Daisy-bøkene. Jeg synes at dette burde vært sjekket om det fungerte før bøkene ble sendt ut til oss. Det oppleves som unødvendig bruk av vår tid å skulle undersøke om det fungerer, hvor mange nivåer det har, om alle kapitlene har blitt med osv.

Navigasjonssystemet i Daisy-boken til Derrida fungerer spesielt dårlig. Avspillingen stoppes når jeg kommer til stedet i tittelen til første kapittel merket med *: ” Struktur, tegn og spill i menneskevitenskapenes * diskurs”. Jeg greier å lese videre derfra når jeg navigerer til nivå to eller tre. Et stykke ut i kapitlet stopper opplesningen igjen, og jeg klarer ikke å fortsette opplesningen av det kapitlet. Det fungerer igjen når jeg navigerer til neste kapittel og begynner å lese der.

- Dersom din bok bestod av innslag av andre språk enn norsk, hvordan fungerte dette?
- Ville du betalt for den syntetiske lydboka hvis du kunne kjøpe den på lik linje med papir-bøker og til samme pris som en papir-bok?

Nei, jeg ville ikke kjøpt en fagbok på Daisy.

Som student bruker jeg kun e-bøker.

Sluttkommentarer

Målet for dette prosjektet er å kartlegge hvilke kvalitetskrav som MÅ være på plass for å få en tilfredsstillende bok, og hvor raskt en slik bok kan produseres / distribueres. Her kan du skrive inn kommentarer du har til produksjonen, og vi er takknemlig for gode ideer og løsningsforslag.

- Hva er dine minimumskrav til kvaliteten på en fagbok?

Jeg viser her til mine kommentarer til html-boka ovenfor.

- Har du andre kommentarer?

Her er noen kommentarer til Daisy som ikke passet andre steder:

Et eksempel fra Derrida: Det er slitsomt å lese når ”kursiv starter” og ”kursiv slutter” kommer flere ganger etter hverandre i en tekstbolk merket kursiv. For eksempel når en tittel deles opp i kursiv starter og slutter to ganger, eller når delingen skjer midt inne i et ord. Her kommer to eksempler:

"Margins — of Philosophy" leses som: "Diskursstil starter margins diskursstil slutter diskursstil starter of Philosophy diskursstil slutter".

" La dissémina-tion" leses som "Diskursstil starter La dissémina diskursstil slutter diskursstil starter tion diskursstil slutter".

I Derrida leser talen Kari hakkete og urytmisk. Dette gjør at det blir vanskelig å få med seg innholdet i teksten når man leser. Det er spesielt to forhold som gjør at det blir sånn; lang pause mellom noen ord, og enkeltord delt opp vha. bindestrek.

Nedenfor viser jeg to eksempler på setninger fra boken, hvor jeg har merket unaturlige opphold i talens flyt med klammeparenteser:

" Strukturalist var den som, med utgangspunkt ( ) i Saussures teori om språksystemet, tok språket som modell for ( ) utforskningen av andre menneskerelaterte ( ) kunnskapsområder".

" Og en struktur ( ) uten ( ) noe ( ) som helst slags sentrum står ( ) fremdeles ( ) i dag for oss ( ) som utenkeligheten ( ) selv".

Jeg vet ikke hvorfor talen leser så urytmisk. Når jeg leser de samme setningene i html-boken ved hjelp av min egen tale (Vegard) flyter opplesingen fint.

Et annet forhold som gjør opplesingen ujevn og hakkete er alle ordene som er delt opp ved hjelp av -.

"his-torie" leses som "his torie". Det er svært mange ord som er delt opp på denne måten i teksten. Teksten flyter bedre hvis bindestrekene slettes.

Takk for at du tok deg tid til å svare

Mvh
Prosjektgruppa
v/ Thomas Nygaard

Vedlegg 4: Oppsummering av resultater fra evalueringene. Kravspesifikasjon for elektroniske fagbøker

Generelt

Informasjon:

- * Cd-er eller annet lagringsmedium må være merket.
- * Synshemmede må kunne nyttegjøre seg merkingen, dvs. enten punktskrift/stor skrift på cover, cd-plate, minnepinne.
- * Filene må ha navn som gjør at man lett identifiserer hvilke filer som finnes på CD-en, hvilke man skal åpne. Dersom man har bøkene i flere formater på samme lagringsmedium, må det fremkomme hvilke formater det er tale om.
- * I filnavn, evt. øverst i hver bok, må bibliografiske dato om forfatter, tittel, utgivelsesår fremkomme.
- * Informasjon om strukturering/navigeringsmuligheter må fremkomme for hvert enkelt format, slik at det ikke er informasjon om for eksempel syntetisk lydbok i den rene e-tekstfila.
- * Kunnskaper i navigering/bruk av sin egen skjermleser, samt øvrig leseutstyr er avgjørende for effektiv lesing av både e-tekstbøker og syntetiske lydbøker.

E-tekstbøker

Disse bøkene er lest som tekstfiler, enten som html-fil, råskannet versjon eller ved å klippe teksten ut og lime den inn i word.

- * Man må kunne navigere med et tastetrykk:
  - fra overskrifter i innholdsfortegnelsen og inn i selve teksten
  - mellom overskrifter
  - fra tekst til fotnoter/sluttnoter og tilbake til tekst
  - til bestemte sider
- * Sidetall og dets plassering på siden må fremkomme. Sidetallets plassering kan fremkomme i informasjon om boka. Sidetall må være unikt angitt, slik at de er lett søkbare.
- * Det er viktig med forståelse for hvilket avsnittsnivå man er på, men dette fremkommer automatisk i flere skjermlesere for elektronisk tekst. Det er langt fra alle som ønsker at overskriftene skal få ekstra/fiktiv nivånummerering i den elektroniske versjonen. Dersom dette skal skje, må det i hvert fall gis skikkelig informasjon om hvordan dette er gjort.
- * Det ble ikke fremsatt som et ufravikelig krav at formateringer leses opp, eller at man lager unik formateringsgjenkjenning i den elektroniske versjonen.
- * Spesialtegn fremkommer hos de aller fleste og de som hadde problemer skyldte delvis på skjermleserens funksjonalitet. En dyslektiker ønsket at spesialtegn skulle fremkomme i en annen farge.
- * Den elektroniske boka må tilsvare den trykte versjonen, dvs. at tegnsetting og tekst må være identisk. Bildetekster må tas med, og figurer så lenge disse inngår som del av fagstoffet. Dersom figurer ikke tas med, må informasjon om dette, hvor figurene er plassert, fremkomme i bokinformasjonen.

Tekst/lydbok

Disse versjonene er enten lest kun via den syntetiske innlesningen, eller syntetisk innlesning i kombinasjon med elektronisk tekstfil.

Alle unntatt én av leserne var opptatt av at det kunne være en fordel å kunne lese fagstoff andre steder enn foran PC-en, men dette var kun et supplement til den elektroniske tekstfila. Ingen ville ha den syntetiske versjonen alene.

Følgende krav ble stilt:

1. Det må kunne navigeres i små sprang. (Spesielt viktig dersom man bruker en mp3-spiller, discman og lignende)
2. For de som bruker bøkene med DAISY-programvare eller DAISY-spillere på ulike nivåer må navigering fungere
3. Den syntetiske talen må forbedres, både med hensyn til tydelighet, opplesning av tegn, språkveksling, ubegrunnede pauser mv.
4. Opplesing av formatering bør skje enten ved endring i stemmeleie eller ved andre lydmessige markeringer, og man bør unngå beskrivelser som virker forstyrrende på leseren, og hindrer flyt i teksten